

XALQNI KUYLAGAN SHOIR - BERDAQ

Murodova Nigina Shuxrat qizi

Toshkent Pediatriya tibbiyot instituti talabasi.

Email: niginigina967@gmail.com

Telefon: +998900040719

ARTICLE INFO

Received: 14th January 2023

Accepted: 24th January 2023

Online: 25th January 2023

KEY WORDS

Berdaq ijodi, ma'rifat, Arastu "Poetika"si, Turkman qabilalari, Berdaqning shaxsiy fazilatlarini, nodonlik va ko'rlik belgisi, Bedil, falasafa dunyosi.

ABSTRACT

O'zbekistonning mustaqillikka erishib, yangi rivojlanish yo'liga kirganiga o'ttiz yil bo'ldi. Bu davr nisbatan vaqtni o'z ichiga olsada vatanimiz hayotning turli sohalarida ulkan o'zgarishlar yuz berdi. Biz uchun an'anaviy bo'lib qolgan iqtisodiy-siyosiy, ma'naviy turmushning yo'nalishlari o'z oqimini o'zgartira boshladi, hatto ta'riflar, tushunchalarga ham yangi zamonning keskin to'liqlari, yangiliklari o'z ta'sirini ko'rsatmoqda, oldingi tasavvurlar asta-sekin yangi axborotlar, bilimlarga o'z o'rnini bo'shatib bermoqda. Bu yangiliklarni inson bilimi oldidagi yangi-yangi talablarni qo'ymoqda, ularni aqliy va amaliy faoliyat uchun yangi vazifalarni keltirib chiqarmoqda. Milliy ongni, milliylik ruhiyatini mustahkamlashda xususan, milliy, madaniy, tarixiy merosni har tomonlama chuqur o'rganish muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun ham ijtimoiy bilimlar sohasida ijod qiluvchi olimlarimiz xalqimizning boy merosini, ajdodlarimiz yaratib kelgan bebaho ma'naviy qadriyatlarini o'rganish ishiga asosiy e'tiborini kuchaytirmoqdalar. Tashqaridagilarning siyosati, mafkurasi va ularning vujudga keltirgan g'oyaviy tamoyil va terminlarini yengib o'tish, yangicha erkin fikrlashni o'rganishimiz uchun hozirgi falsafiy qarash durdonalari bilan qurollanishimiz kerak. Ushbu maqolamiz orqali falsafiy fikrlar taraqqiyotiga, hissa qo'shgan olimlarimizdan biri Berdaq ijodiyotiga to'xtalib o'tamiz.

Har bir xalqning o'z ma'naviy qadriyatlari va milliy g'ururiga aylangan allomalari bor. Navoiy, Pushkin, Abay, Mahtumquli, To'xtag'ul va Berdaq siymolarida dunyo xalqlari o'zbek, rus, qozoq, turkman, qirg'iz va qoraqalpoq xalqlarini ko'z o'ngiga keltiradi.

Berdimurod haqning quli

Sahroning sara bulbuli —

deb kuylagan shoir Berdimurod Qarg'aboy o'g'li hozirgi Mo'ynoq tumanining Amudaryoni Orolga tutashtirgan irmoqlar sohilidagi oddiy qoraqalpoq oilasida (1827-yili 27-noyabr) tavallud topgan.

Dengiz balig'ini bermadi...”, deb nola qilgan shoirning dunyoga kelishi haqida xalq orasida har xil rivoyatlar yuradi. Ushbu satrlarni o'qigan bugungi avlod o'sha paytlari ham Orol chekinib ketgan ekan-da, deb o'ylashi mumkin. Yo'q, dengiz ham, daryo ham baliqqa to'la bo'lgan, lekin kemalar-u, ov qurollari zo'ravonlarning qo'llarida edi. Ba'zi joylarda kambag'allarga ov qilish ma'n etilgan edi. Baliqlarga to'la daryo va dengizdan kambag'allarning rizqi-nasibasini Ollohdan so'rab, yurtdoshlarini sabr-toqat va bardoshlilikka da'vat etgan shoir bu dunyodan adolat va erkinlik izlagan edi. O'z zamonasida ko'p jabru jafu tortgan Berdaqning zamondosh jiyani shoir Uteshning ta'kidlashicha, Berdaqning onasiga qovun urug'idan qalin to'langan ekan,

Sahro kengligi va donoligini o'z ijodida mujassam etgan Berdaq dunyoviy tamaddudidan ancha chetda turib Arastu, Aflotun, Navoiy, Fuzuliy, Mahtumquli singari allomalar asarlaridan qanday saboq olgani ham ma'lum. U avval ovul maktabida, so'ngra Qoraqum eshon madrasasida tahsil olib, Urganch, Buxoro safarlarida ham ma'rifat nurlarini izlagan edi.

Navoiydan savod ochib,
Fuzuliydan durlar sochib...
Mahtumqulini o'qiganda...
So'zin tavob qilar edim —

deb dunyoviy ma'naviyat va ilm-fandan madad izlagan Berdaq ijodi Arastu “Poetika”sining: “Hamdardlik va daxshat uyg'otish” bobidagi badiiy asarlarga qo'yilgan talablarga hamohangdir. Berdaqning falsafiy fikrlari hamma asarlarida shunday ishlab chiqilganki, hattoki bizlar uning falsafiy fikrlarini dona-dona anglashimiz va umumlashtirishimizga majbur etadi. Uning asarlaridan shu narsa bizga ma'lum bo'ladiki, u o'z davrining haqiqiy insoni kabi musulmon o'quv yurtlarida ilm olgan asosan islomiy muhitda, jamiyatda tasdiqlangan me'yor qonun qoidalarga rioya qilgan. Berdaq Mirzo Bedilning (1644-1721) kitoblaridan o'qiganini bilsak bo'ladi. Berdaq Mirzo Bedilni, Navoiyni, Fuzuliy, Aristotel va Platonni o'zining “Izlardim” degan asarida eslatgan. Berdaqning aytishicha u Bedilning hamma asarlari bilan tanishib chiqqan.

Chidam bilan bog'lab belni,
Izlab Qo'ng'iroq, Xitoyi elini,
Kechib daryo, dengiz, ko'lni,
To topguncha izlar edim....
Chor kitobdan nari qochdim,
Navoiydan savod ochdim,
Fuzuliydan durlar sochdim,
Donolarni izlar edim.

Ma'lumki ko'pgina mashhur arab faylasuflari, yunon faylasuflarining falsafiy merosi bilan ham yaxshi tanish edilar. Berdaq yashab ijod etgan davrda adolatsizlik, jaholat avj olgan edi. O'zboshimcha beklar, eshonlar va boshqalar o'zlarining shaxsiy manfaatlari yo'lida mehnatkash xalqni shafqatsiz ezar edi. O'z taqdirini jafokash taqdiri bilan chambarchas bog'lagan Berdaq shu davrdagi tuzumga befarq qarab tura olamadi. U o'z asarlarida o'sha

davrdagi tuzumni ayamasdan tanqid qildi. Zolim beklar, insofsiz boylar, bosqinchi boylarga nisbatan o'zining g'azab tuyg'ularini ifoda etgan. Berdaq arzimagan narsalar uchun insonlar bir biridan o'ch olish, o'ldirish, jarohatlarni nodonlik, ko'rlik belgisi deb hisoblaydi va bu kabi illatlarni xalq ommasining manfaatlariga zid deb biladi. Bunday qarashlarni biz turkman adibi Mahtumqulining ijtimoiy falsafiy qarashlarida ham ko'rishimiz mumkin. Mahtumquli ham bunday insonlarga quydagilarni aytgan edi.

Bir-birini chaqmoqlik emas erlikdan,
Bu ish shaytonlikdur, balki ko'rlikdan,
Og'zotalik ayirar elni birlikdan,
Bunda davlat ketib, dushmanga kelg'ay.

Mahtumquli turkman qabilalari birlashsa, unga hamla qilishga hatto tashqi bosqinchilar ham jur'at eta olmaydi, - deydi. Mahtumquli tarqoq turkman qabilalarini markazlashtirgan bir davlat atrofida birlashtirish to'g'risidagi bu ilg'or fikrlari o'z zamonasi uchun nihoyatda katta ahamiyatga ega edi. Garchi uning bu orzu-umidlari o'sha davrda ro'yobga chiqmagan bo'lsada, o'z davri uchun katta tarbiyaviy ahamiyat kasb etganligi shubhasiz.

Shundan ko'rinib turibdiki Berdaq ham, Mahtumquli ham o'z dunyoqarashlarida kelajakka ishonch ruhi bilan sug'orilgan. Ular jamiyatni kelajagiga ishonganlar. Berdaq ijtimoiy-siyosiy qarashlarining yana bir muhim tomoni xotin-qizlarning jamiyatdagi tutgan o'rni masalasida ham ochiq-oydin ko'rinadi.

Malumki, xotin-qizlarning rahmsiz ezilishi va kamsitilishiga o'tmishning qoloq, chirkin urf-odatlar, yaramas qonun-qoidalari sabab bo'lgan edi. Xotin-qizlarning kamsitilayotganligini, ularning haq-huquqlari oyoq osti qilinayotganligini o'z ko'zi bilan ko'rgan, yurak-yuragidan his qilgan Berdaq bunday razolatga befarq qarab turolmadi, munis va muhtaram ayollarni himoya qildi. Berdaq ijtimoiy-siyosiy qarashlarida axloqiy masalalar ham katta o'rin tutadi. Uning pand-nasihatli she'rlari, zolimlikni, adolatsizlikni, takabburlik va nomardlik va ikkiyuzlamachilikni qattiq qoralagan, yuksak isoniy axloqni ulug'lagan. Shu sababli iste'dodli shoirning ijtimoiy mazmundagi asarlari uzoq zamonlardan beri O'rta Osiyo xalqlari shoir va baxshilarning dilidan chuqur joy olgan, ularga jo'shqin ilhom berib kelgan.

Shoir o'zining "Ber endi" degan she'rida esa oddiy xalqni o'z timsolida yoritib bergan.

Chiqar bo'ldi jonim tandan,
So'rasangiz, xalqim, mandan,
Yaratgan, tilagim sandan,
Rahm qilgil zinhor endi.

Bunda shoirni tanidan joni chiqayotgani, umrini oxriga qadar ham xalqni dardi bilan yashayotgani haqida ko'rishimiz mumkin. Shunda ham oddiy xalqni yodga olib Ollohdan ularga baxt-saodat tilayotganini bildiradi. Shu davrdagi qiyinchiliklarni Ollohga murojat qilib o'tmoqda

Cho'ntagimda yo'q qora pul,
Qavmu qarindoshim bo'ldi qul,
Ular hali azob nuqul,
Yordam ber endi, ber endi.

Bu yerda esa Berdaq uning puli yo'qligidan, shu sababli uning qavmu qarindoshi zolimlar qo'lida qul bo'lganidan azoblanganligini aytib o'tmoqda. Bu holat shu davrda nafaqat Berdaqning oilasida balki, butun xalqni boshida shu kabi muammolar borligini, oddiy xalq naqadar azobdaligini aytib o'tmoqda. Endi bularni holi, butun umri azobda qolishini, ularga Ollohdan yordam so'rab murojat qilgan ya'ni, ularga o'zining yordam ber bo'lmasa bu zolimlarni rahmi kelmaydi demoqda.

Berdaqning falsafiy dunyo qarashiga, odamlarning oddiy hayoti uning eng muhim savollaridan biri bo'lgan. U shoir, qo'shiqchi va hushchaqchaq inson edi, to'y marosimlarida eng aziz mehmonlardan biri edi. Bu Berdaqning shaxsiy fazilatlari edi. Berdaqning og'ir turmush tarzi uning loqaydligidan emas, balki shu yo'lda, ya'ni haqiqat, adolat millat oldida boylikni emas o'z vijdonini qo'yganligi uchundir. U har doim oddiy xalq tamonida turib, ularning dardu hasratlarini birga baham ko'rgan.

12 Maxtumquli. "Tanlangan asarlar" O'zbekiston fanlar akademiyasi nashriyoti, T., 1958, 225-bet.

Xulosa.

Barchamiz bir narsaga e'tibor berishimiz kerakki, Sharq ilmiy tafakkuri o'sishiga tarixda ko'pgina iste'dotli, yetuk va jahon hamjamiyati e'tiboriga tushgan mutafakkirlar ulkan xissa qo'shganlar. Ularning ilmiy, falsafiy, badiiy va ijtimoiy yutuqlari ham o'z navbatida G'arbdan keskin farq qiladi. Aytmoqchimizki, Sharqda o'ziga xos ilm yo'li shakllanib kelgan. XIX-XX asrlarda ko'pgina fikru-dunyosi keng va jahonga mashhur shaxslar yashab o'tgani ma'lum. Garchi bu davrlarda G'arbgacha nisbatan rivojlanish oqsayotgan bo'lsada, yetuk insonlar talaygina yetishib chiqqan edi. Bunday yetuk insonlar qatoridan alohida o'rin egallagan siymo, shubhasiz bu qoraqalpoq adibi Berdaq hisoblanadi. Bu mutafakkir merosini o'rganishimizdan maqsad esa ilm, ma'naviyat peshvosi, ruhiy murabbiyimiz, oddiy xalqning bulbuli, bo'lib kelayotgan yetuk shoir bo'lmish Berdaq, tariximiz va ma'naviyatimizning ajralmas qismi ekanligini yanada teranroq anglash, hamda uning ijodiyotini o'rganish davlatimiz yosh avlodlarining ongu-shuurini tarbiyalashda muhim omil ekanligini bilishdan iboratdir.

References:

1. Abdullayeva.M.H, Abdurashidov.M, Abilov.U, va boshqalar. Falsafa qisqacha izohli lug'at. T.: Sharq-2004.
2. book.uz
3. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, O'zbekiston-2008
4. "O'zbekiston adabiyoti va san'at" gazetasi 2007 No-48
5. <http://www.ziyouz.com/O'rozboyabdurahmonov>